

HAUTZINGER ZOLTÁN

A bűnügyi nyomozás elmélete

Gondolatok Fenyvesi Csaba A kriminalisztika tendenciái című műve kapcsán

Da mihi factum, dabo tibi ius

A kriminalisztika mint a bűnügyi nyomozás tudománya alapvetően gyakorlatorientált diszciplína, amelynek eredményei akkor fogadhatók el, ha azok a bűnüldözés praxisában is hasznosulni tudnak. A kriminalisztika tehát elsősorban nem a tudomány világában létező absztrakt elméletek összessége, hanem olyan teóriák rendszere, amelyek tényleges alkalmazása társadalmi érdek. Másképp fogalmazva: a kriminalisztikának nevezett ismeretrendszer két legfontosabb előfeltétele a gyakorlat és a szakmai nyilvánosság.¹

A bűncselekményre utaló elváltozások és információk sokrétűsége eltérő kriminalisztikai módszerek alkalmazását követelheti meg. *Katona Géza* fél évszázada leírt alaptézise szerint nyilvánvaló, hogy módszerbeli eltérés van a bűncselekmény elkövetési tárgyaként szereplő árucikk vagy értéktárgy felismerésére alkalmas leírása, valamely mikroszkopikus nyom vizsgálata, vagy a parányi méretű anyaglerakódások kimutatására szolgáló eljárások között.² Mindezek mellett nem feledhető, hogy a bűnügyi nyomozástan nem csak gyakorlati módszerek felsorolását tartalmazza. Még a legszerteágazóbb szakmai tapasztalat sem használható eredményesen, ha hiányzik a meglévő tudás szintetizálása vagy elemzése. Utóbbi képességekre már *Hans Gross* is felhívta a figyelmet a XIX. században, az azóta méltán közismertté váló művében.³ *A Balláné Füsster Erzsébet* szerint „igazi kriminalisztikának” számító munkában a grazi vizsgálóbíró külön kitér arra, hogy egy kriminalistának fokozott mértékben kell igénybe vennie a természettudományok és a technika lehetőségeit, mivel azok még a megoldhatatlannak látszó ügyek esetében is

1 Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I.* BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 27. o.

2 Katona Géza: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban.* KJK, Budapest, 1965, 6. o.

3 Hans Gross: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik 1-2.* Leuscher u. Lebensky's Buchhandlung, Graz, 1893

segítséget nyújthatnak.⁴ A bűncselekmények felderítése és az elkövető kilétének megállapításával kapcsolatos tevékenység kapcsán tehát fontos társadalmi és napjainkban már jogállami igényként merül fel, hogy jellemezzék tudományosan megalapozott ismeretek és módszerek. Ezek hiányában ugyanis – *Budaházi Árpád* szavaival élve – nem működhet eredményesen a nyomozás.⁵

Az előbbieken megfogalmazott elméleti törvényszerűségek összefoglalása az egyes kriminalisztika-elméleti munkákból ismerhető meg, amelyek ezáltal magát a kriminalisztika tudományát testesítik meg. Ehhez járul hozzá – immár negyedik önálló alkotása közreadásával – *Fenyvesi Csaba. A kriminalisztika tendenciái. A bűnügyi nyomozás múltja, jelene, jövője*⁶ című kötet a kriminalisztikára mint egyetemes ténytudományra és annak legfőbb elveire koncentráló elméleti monográfiaként jelent meg. A kötet részletesen elemzi és széleskörűen vizsgálja a bűnügyimúlt-kutatás (felderítés) történeti mérföldköveit, kontinentális (kriminalisztikai) és angolszász (forenzikus) fogalmi rendszerét, tudományági kapcsolódásait, krimináltechnikai és -taktikai monografikus feldolgozottságát, piramismodelljét, alapelveit, nemzetközi tendenciáit, a ténykutatók hibáit, valamint a dinamikusan fejlődő tudományterület jövőjét, fejlődési lehetőségeit és feladatait. Már e felsorolás is mutatja, hogy nem szokványos kriminalisztika témájú munkáról van szó, hanem egy olyan elméleti, a nyomozói és igazságszolgáltatási aktusokon túlmutató teoretikus gondolatvilágról, amely számos újszerű definíciót kínál a kriminalisztika elméleti és gyakorlati művelőinek egyaránt.

A kriminalisztika tudománya és hazai piramismodellje

A kriminalisztika tudományos művelésének legfontosabb pillére, hogy annak eredményei világosan és gyorsan megmutatkozhatnak a modern államok igazságszolgáltatásában, így a mindennapi életvitelben. Emellett egyetemes kutatási eredmények születhetnek, hiszen a tényfelderítés a világ minden pontján

4 Balláné Füstzer Erzsébet: A tudomány a nyomozás szolgálatában. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 2014, 357. o.

5 Budaházi Árpád: *Poligráf. Műszeres vallomásellenőrzés a bűnügyekben*. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 2014, 17. o.

6 Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014

azonos követelményekkel bír, a vizsgálat tárgyai azonosak, a kidolgozott módszertanok az összes földrészen egyaránt hasznosíthatók, lényegében – Fenyvesi szavaival – globális hatásúak.⁷ E gondolatmenettel aligha lehet vitatkozni. Az egyre korszerűsödő, modernizálódó, sőt államhatárokon átnyúló bűnözés folyamatosan fejlődni képes bűnüldözést igényel. Ennek alapvető feltétele, hogy az egyes, egymással együttműködésre kényszerülő hatóságok a nyomozói munka során is közös szakmai nyelvet beszéljenek. Ez a közös nyelv a kriminalisztika legújabb, minden ország bűnüldöző szervei által alkalmazható módszereinek együtteséből adódik össze. Fontos azonban megjegyezni, hogy jelenkorunkban a kriminalisztikai eredmények hasznosulása önmagában már nem elégséges az eredményes büntető igazságszolgáltatás teljesülése érdekében. A nemzetközi bűnügyi együttműködés ugyanis ennél komplexebb együttműködési hálót jelent a központi adminisztratív szervek és igazságügyi hatóságok (bíróóságok, ügyészségek), a nyomozó hatóságok, illetve a nyomozási jogkörrel feljogosított közigazgatási szervek között, beleértve még a büntetőjog-alkotás eszköztárát is.⁸

Tremmel Flórián a büntetőeljárás-jog tudománya kapcsán jegyzi meg, hogy az lényegében a tárggyal kapcsolatos ismeretek és nézetek publikációkban megjelenő összességét jelenti. Durva egyszerűsítéssel azt is mondhatnánk, hogy valaminek a tudománya nem más, mint a rá vonatkozó szakirodalom.⁹ Ez a megállapítás a kriminalisztika tudományának közreadásakor is igazolható, ennek hazai eredményeit Fenyvesi nem pusztán a kriminalisztika hagyományos felosztásában (krimináltaktika, -technika és -metodika terén) megjelent művek bibliográfiai számbavételével vázolja művében, hanem sajátosan egy piramismodellben összegezve elemzést is készít. Kérdésként teszi fel, hogy a diszciplína mely területei szolgálhatnak a ma kutatójának vizsgálódása tárgyául, léteznek-e „fehér foltok, azaz eddig még nem vizsgált vagy nem publikált elméleti szegmensei a kriminalisztikának, illetve adódnak-e olyan aspektusok, amelyek más megvilágítást adnak a tudományterülettel foglalkozó teoretikusoknak és praktizálóknak egyaránt.

A képzeletbeli tudományelméleti piramisban az 1959 és 2013 közötti időszak hazai kriminalisztikai témájú tudományos disszertációi, tankönyvei, jegyzetei kapnak helyet. A piramis alapját, első szintjét – fundamentum gyanánt – krimináltechnikai és -taktikai, valamint kriminalisztikaelméleti alapművek alkotják. A második szinten a fundamentumhoz nem tartozó kriminál-

⁷ Fenyvesi Csaba: i. m. 13. o.

⁸ Nagy Judit: Az uniós bűnügyi együttműködés tendenciái. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): i. m. 120. o.

⁹ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 57. o.

technikai monográfiák vannak. A harmadik szinten a fundamentumhoz nem tartozó krimináltaktikai témájú alkotások építőkövei helyezkednek el, míg a legfelső, negyedik szinten a metodikai művek találhatók.¹⁰

A hazai szakirodalom teljességét ábrázoló modellből lényegében az a következtetés vonható le, hogy mind a krimináltechnika és -taktika, mind a kriminálmotodika építőköveinél vannak még feltárássra váró területek. A krimináltechnika körében szembeűnő a digitális adatok feldolgozásának jelenlegi hiánya, holott e téren a „bűnös praktikum” jóval előrébb tart. Ez a hiátus – a szerző szerint – a -metodikai műveknél is szembeűnik, hiszen ott is űres kockaként jelenik meg a számítógépes-internetes kiberbűnözés felderítési módszertana. A krimináltaktika körében pedig nincs átfogó monográfia a felismerésre bemutatásról, a bizonyítási kísérletről, vagy a kényszerintézkedések fajtáiról, de alapos feldolgozásra érett a Bayes-analízis is. Összességében viszont az állapítható meg, hogy az elműlt közel hat évtizedben a magyar kriminalisztikai szakirodalomban megtalálhatók a legfontosabb alapmonográfiák, és egyre szélesedő körben tapasztalhatók a természettudományra épűlő krimináltechnikai kutatások is.¹¹

A kriminalisztikai hibák

A kriminalisztikai elméletek sokáig következetesen negligálták mindazokat a problémákat és hiányosságokat, amelyek a bűnűldözés lényeges hibaforrásait tárják fel. Fenyvesi Csaba kriminalisztikai hibákról írt fejezete ennélfogva hiánypótló módon közelíti meg a bűnűldözésben és a büntető igazságszolgáltatásban előforduló tévedéseket és ellentmondásokat. A szerző a kriminalisztikai hibák lehetséges következményeit egyfajta skála szerint mérlegeli.

- a) Jogállamban a legsűlyosabb következmény az űgynevezett „justizmord” („jogi halál”, „bírói halál” vagy „bírói gyilkosság”), a téves ítélet, a hibás felelősségre vonás, a nem bűnös személy bűnösnek nyilvánítása.
- b) A bűnös személy felelősségre vonásának elmaradása.
- c) A konkrét személy ellen folytatott büntetőeljárás téves megindítása, folytatása, végűl el nem ítélese jogerősen, aminek „minősített”, sűlyosabb esete, ha ez még személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéssel, például előzetes letartóztatással (ideiglenes kényszergyógykezeléssel) is jár.¹²

¹⁰ Fenyvesi Csaba: i. m. 94. o.

¹¹ Uo. 93. o.

¹² Uo. 169. o.

Fenyvesi a főbb kriminalisztikai hibákat a felismerésre bemutatás gyengeségeiben, a tévedő tanúknál, a téves szakvéleményben, a hamis beismerésben, a hatóság által végzendő ügynevezett első csapás tökéletlenségeiben, a téves szagazonosításban, a szembesítés hibáiban és a rossz verzió iránti perszeverantikus ragaszkodásban látja. A meglévő kriminalisztikai eszközök és módszerek kifogásolható alkalmazása téves következtetésekhez vezethet, de sokkal nagyobb veszéllyel jár, ha a tévedések mögött szándékosan nem ellenőrzött feltételezések állnak. Számos korábbi – itthon és külföldön elkövetett – bűnügyben láthattuk, hogy a nyomozó hatóság rossz koncepciója a rendelkezésre álló – egyébként használható – bizonyítékok ellenére más következtetéshez vezethet.¹³

A bűnüldözési vagy a büntető igazságszolgáltatás során bekövetkezett, később feltárható hibák kriminalisztikai szakmai szempontból nem a vitatható körülmények miatti felelősségre vonás miatt érdekesek. A múltban utóbb feltárt problémák a jövő építésének zálogai, azaz a hibák tanulságaiból még évtizedekkel később is tanulni lehet, elkerülve ezáltal mindazokat a csapdákat, amelyek egy-egy kiemelt bűnügyben félrevezetőek lehetnek.

A kriminalisztika mérföldkövei és jövőbeli tendenciái

Fenyvesi Csaba a kriminalisztika tudományára és történetére alapozva, a kriminalisztikai hibákból levont következtetései után vázolja a kriminalisztika fejlődésének legfontosabb állomásait, ügynevezett mérföldköveit. Ezek a mérföldkövek azonban nemcsak a bűnügyi nyomozás tudományának egyes korszakait jelenítik meg, hanem a szerző olyan forradalmi jelentőségű jelenségekként ábrázolja, amelyek mind a mai napig hasznos és szükséges velejárói a bűnüldöző munkának. E mérföldkövek tehát nem archaikus szimbólumok, mint az egyetemes történelem bizonyos korszakai, hanem elsődleges alkalmazásuktól kezdve folyamatosan használható és önmagukban is fejlődni képes tudományos eszközök és módszerek.

A kriminalisztika mérföldköveként Fenyvesi szerint három vizsgálati tárgycsoport és két módszer nevezhető meg. Ezek az

1. ujjnyom-, ujjnyomatalapú személyazonosítás (1900 és 1910 közötti indulással);
2. vérazonosítás (1920–1930-as évek);

¹³ Kovács Lajos megfogalmazásában: igazolni a tudni vélt és mindenképpen várt eredményt. Kovács Lajos: *A Mór megtette...* Korona Kiadó, Budapest, 2009, 367–368. o.

3. neutronaktivációs elemző azonosítás (1930–1940-es évektől);
4. DNS-alapú azonosítás (1986-tól);
5. digitális adatok a ténymegállapítás szolgálatában (1990-es évektől).¹⁴

E mérőföldkövek, vagy Katona Géza és *Kertész Imre* ujjnyomról alkotott megfogalmazását kölcsönvéve: varázseszközök¹⁵ olyan vizsgálatokként vagy módszerekként kerültek be a köztudatba és a kriminalisztikai szakirodalomba is, amelyek révén a büntetőjogilag releváns tények bizonyítása meggyőzően megtörténhetett abban az esetben is, ha más közvetlen bizonyíték (tanúvallomás, terhelt vallomása) nem állt rendelkezésre. Ezek a kriminalisztikai varázseszközök vagy mérőföldkövek azonban a negatív bizonyításban, azaz büntetőeljárásban a terhelt bűnfelelősségét mentő körülmények feltárásában is jelentőséggel bírhatnak. Erre jó példa az emberi DNS kriminalisztikai vizsgálata, hiszen annak révén csak az Amerikai Egyesült Államokban a halálbüntetés 1977-től újfent alkalmazhatósága óta majdnem száz olyan esetről tudunk, amikor kiderült egy halálraítélt ártatlansága.¹⁶

A kriminalisztika fejlődésének tendenciái, a társadalmi fejlődés miatt folyamatosan szükségszerű paradigmaváltások és a bizonyítékok generációs változásai azonban további mérőföldköveket kell hogy indukáljanak. Fenyvesi Csaba e tekintetben is szolgál figyelemre méltó jövendöléssel. A kötetben *A kriminalisztika XXI. századi világtendenciái* című fejezet a szerző korábbi munkáinak továbbfejlesztését is jelenti.¹⁷ E gondolatok a bűnügyi nyomozás jövőbeni tudományának legfontosabb folyamatait, jelenségeit, tendenciáit ragadják meg. A szerző nézete szerint olyan lehetséges tendenciákat érdemes megjelölni, mint

- a krimináltechnika elsődlegessége (primátusa);
- specializálódás;
- minucializálódás (mikroszkopizálódás, miniatürizálódás);
- múlt közeledése – a képek élesedése;
- expertizálódás („szakértősödés”);
- valószínűségiszint-erősödések;
- csapatmunka-dominancia;

¹⁴ Fenyvesi Csaba: i. m. 57. o.

¹⁵ Katona Géza – Kertész Imre: A bűn nyomában. RTV-Minerva, Budapest, 1979, 137. o.

¹⁶ A témával bővebben foglalkozik Badó Attila – Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003

¹⁷ Hasonló tematikájú munkáját lásd Fenyvesi Csaba: Szembesítés. Szemtől szembe a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008, 233–242. o.

- komputerezálódás („számítógépesedés”);
- kiberfelderítés („digitkommandó”) előretörése;
- titkos eszközök és módszerek felértékelődése;
- nemzetköziesedés (internacionalizálódás);
- veszélyhelyzetek szaporodása;
- privatizálódás (magánosítás).¹⁸

A kriminalisztika várható tendenciáinak leírása egyszerre mutatja be a jelenlegi állapotot, és mutat előre a bűnüldözés várható paradigmái felé. Kétségtelen, hogy a bűnözés fejlődése miatt bizonyos, főként a szervezetszerű bűnelkövetések esetén számolni kell bizonyítékínséggel, amely miatt előtérbe kerül a szabad szemmel nem felismerhető, aprólékos eljárással rögzíthető elváltozások rögzítése, csomagolása és szakértői vizsgálata (minucializálódás, expertizálódás) és ezek során a természettudományos módszerek fokozottabb igénybevétele (krimináltechnika primátusa). Nem feledhető azonban, hogy az egyes büntetőjogilag releváns információk felderítéséhez továbbra is elengedhetetlen lesz a helyes krimináltaktikai gondolkodás. Szintén a jövő irányába ható tendencia az informatikai eszközök hatékonyabb igénybevétele a bűnüldözésben (komputerezálódás, kiberfelderítés), míg az állami szektor elégtelen szerepvállalása miatt nagyobb súly nehezedhet a magánszektorra (privatizálódás), illetve a bűnözés nemzetköziesedése miatt a bűnüldözés államok közötti felerősödésére (internacionalizálódás). Más kérdés azonban, hogy mennyire lehet az előbbi tendenciózus jellemzőkkel egy lapon említeni olyan jelzőket, mint a múlt közeledése, a képek élesedése, a valószínűségi szint erősödése, a csapatmunka-dominancia vagy a veszélyhelyzetek szaporodása. Bár utóbbi jellemzők kétségkívül jól érzékelhetők napjaink kriminalisztikájában is, tendenciózus értékük mérsékeltebb, nem beszélve arról, hogy egyfelől bizonyos jellemzők – mint a múlt közeledése vagy a valószínűségi szint erősödése – más tendenciák (specializálódás, expertizálódás, komputerezálódás) közvetlen hatásaként jelentkeznek, másfelől további tendenciózus követelmények (csapatmunka-dominancia, titkos eszközök és módszerek felértékelődése) már nem számítanak újszerűnek.

A kriminalisztika jövőbeni tendenciáival együtt különösen érdekes lehet annak elképzelése, hogy milyen eszközök és módszerek lendíthetik tovább a kriminalisztika fejlődését. Fenyvesi jövődőlésében nem használja ugyan újra a mérföldkő fogalmát, de abban biztosak lehetünk, ha ezek az előrejelzések akár csak részben is megvalósulnak, olyan új – napjainkban még csak a

¹⁸ Fenyvesi Csaba: i. m. 207. o.

képzelet szintjén létező – metódusokkal számolhat a bűnüldözés, amik joggal illeszthetők a kriminalisztikai fejlődés főbb állomásai sorába. A szerző szerint ilyen lehet

- az emberi szag feltérképezése, pontosabban a szag mint kriminalisztikai értelemben vett anyagmaradvány belső felépítésének, szerkezetének kimutatása;
- poligráf helyett úgynevezett monoscanner („agyolvasó”) vagy őszinteség-ellenőrző eszközök és módszerek alkalmazása;
- az írásazonosítási technikák, lehetőségek informatikai háttérének fejlesztése;
- mobil helyszíni laborok kialakítása, a meglévő azonosítási (például DNS-) vizsgálatok korszerűsítése;
- a digitális és a titkos felderítés finomítása.

E felsorolás természetesen csekély kriminalisztikai fantáziával is továbbgondolható lenne. Bűnüldözői oldalról ráadásul nem csekély igény is van rá, hiszen ahogyan varázseszköz volt annak idején az ujjnyom vagy az emberi DNS bűnügyi azonosítási eljárásának a megalkotása, ugyanúgy jelentős előrelépést jelentene bármely előbb említett eszköz vagy módszer bűnügyi célzatú alkalmazása is.

Összegzés

Fenyvesi Csaba a kriminalisztika tudományában egyedülálló munkája sajátosan új fogalmakkal gazdagította a bűnügyi nyomozással kapcsolatos elméleti gondolatvilágot. A kriminalisztika fejlődésének mérföldköveit, a kriminalisztikai hibákból eredő justizmordok tudományos igényű feltárását, nem feledve a kriminalisztikában jövőben várható lehetőségeket, tendenciákat ilyen alapossággal és szakirodalmi igényességgel még nem dolgozták fel. Végső konklúziója pedig világosan leszögezi, hogy *„ha a technika, a digitalizáció, a számítógépek, a természet- és társadalomtudományok összefognak, akkor sem cserélhető le és nem helyettesíthető a jövő eredményes kriminalisztikájának igazi záloga, maga a kriminalista. Ő a másik fókusz az azonosítás mellett. A szakember, a felderítő, az adatgyűjtő, a kockázatot és veszélyt is vállaló, a folyamatos kihívásokkal szembeállított, a hatékony bűnüldöző, a »nagy harcos« a szünni nem akaróan végtelennek tűnő valós és virtuális harcmezőn, ahol a kezében igazán csak egy fegyver van: a kriminalisztika mint »nemzetközi kincs«.*¹⁹

¹⁹ Fenyvesi Csaba: i. m. 243. o.